

ความคิดเกี่ยวกับ พระพุทธรูป นาคคัมภีร์ ของ ศาสตราจารย์ ชอง บาสเซอลีเย่

ศาสตราจารย์ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล
ทรงแปลจากภาษาฝรั่งเศส

**DR. JEAN BOISSELIER'S THOUGHTS
ON THE IMAGE OF THE BUDDHA
UNDER A NAGA'S HOOD**

Translated from the French by Professor M.C. Subhadradis Diskul
The author proposes that the Cambodian's learnt of this type of Buddha image
from earlier examples in Siam.

พระพุทธรูปนาคปรกมีอยู่เป็นจำนวนมากในศิลปะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในศิลปะขอมและศิลปะลพบุรี

พระพุทธรูปนาคปรกเหล่านี้อาจทรงครองจีวรอย่างธรรมดาหรือทรงเครื่องและโดยเฉพาะในกรณีหลังนี้ก็ทำให้มีปัญหาค้นคว้าวิจัยกันอย่างมากมายตั้งแต่ราว ๑๐๐ ปีมาแล้ว เนื่องจากไม่เข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของพระพุทธรูปทรงเครื่อง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมาประทับอยู่เหนือขนดของนาคหลายเศียรก็ทำให้เกิดมีทฤษฎีต่าง ๆ ขึ้นเป็นจำนวน

มากมาย และก็มีอยู่หลายทฤษฎีที่ไม่มีหลักฐานอะไรมารับรอง

อย่างไรก็ดี สำหรับพระพุทธรูปนาคปรกเหล่านี้ก็มีปัญหาอยู่ ๒ ประการคือ

๑. พระพุทธรูปนาคปรกเหล่านี้มีความหมายว่าอย่างไร

๒. เพราะเหตุใดพระพุทธรูปนาคปรกเหล่านี้จึงแพร่หลายมากในสกุลช่างบางสกุล

ทั้งนี้เพราะเหตุว่าศิลปะอินเดียสมัยคลาสสิกไม่ค่อยได้สนใจต่อพระพุทธรูปนาคปรกมากเท่าใดนัก

“

พระพุทธรูปนาคปรก
เกี่ยวข้องกับ
เหตุการณ์มหัศจรรย์
ที่เกิดขึ้นใกล้กับ
สถานที่
ที่พระพุทธองค์
ทรงตรัสรู้
พระสัมมา
สัมโพธิญาณ
ศาสตราจารย์
บวสเชอลีเย่
เสนอหลักฐานว่า
พระพุทธรูป
นาคปรกของขอม
ได้ต้นแบบไปจาก
ประเทศไทย

”

รูปที่ ๑

พระพุทธรูปปางสมาธินาคปรก
ศิลา ศิลปะลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๖
*Buddha under Naga, stone,
11 th. century.*

ความหมายของ พระพุทธรูปนาคปรก

คัมภีร์ทั้งหมดจะกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปปางนี้ นั่นก็คือ **เหตุการณ์มหัศจรรย์ซึ่งเกิดขึ้นใกล้กับสถานที่ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ**

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในสัปดาห์หนึ่งหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ คือในสัปดาห์ที่สามหรือห้าหรือเจ็ดทั้งนี้สุดแล้ว แต่ว่าคัมภีร์จะให้ระยะเวลายาวนานแค่ไหนแก่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ตั้งแต่สี่ถึงเจ็ดสัปดาห์ และโดยมากก็มักจะเป็นสัปดาห์ที่เจ็ด

อย่างไรก็ดี เหตุการณ์อันมหัศจรรย์นี้ก็เกิดขึ้นเสมอในสัปดาห์สุดท้ายแห่งการบำเพ็ญสมาธิของพระพุทธองค์ก่อนที่จะเริ่มเสวยพระกระยาหารเป็นครั้งแรก และตกลงพระทัยที่จะทรงสั่งสอนพระธรรมแก่เวไนยสัตว์ ปรากฏว่าในสัปดาห์นี้พระพุทธองค์ได้เสด็จไปทรงบำเพ็ญสมาธิภายใต้ต้นไม้มุจลินท์หรือมุจลินทร์ คือต้นจิก และจะต้องประทับอยู่ ณ ที่นั้นตลอดสัปดาห์นั้น ต้นจิกนี้ตั้งอยู่ใกล้กับสระซึ่งมีชื่อว่ามุจลินท์เช่นเดียวกัน ในสระนั้นเป็นที่อยู่ของพระยานาคซึ่งเป็นพระยานาคที่มีอำนาจมากที่สุดองค์หนึ่ง และก็มีนามว่ามุจลินท์อีกเช่นเดียวกัน ในคัมภีร์บางคัมภีร์ก็เรียกสระนี้ว่าทะเลสาบ บึง หรือแม่แต่แม่น้ำ แต่ถึงกระนั้นชื่อที่แตกต่างไปเหล่านี้ก็มีได้มีอิทธิพลอันใดต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ในขณะที่พระพุทธองค์กำลังทรงบำเพ็ญสมาธิอยู่นั้น ก็เกิดมีฝนตกลงมาอย่างหนักเป็นฝนนอกฤดูกาล และมักจะเรียกกันว่าฝนก่อนฤดูหรือฝนชะช่อมะม่วง นอกจากฝนนี้แล้วยังมีอากาศหนาวและลมก็แรงพัดผ่านมาได้ต้นไม้สัตว์เล็ก ๆ เช่นยุงซึ่งอาจรบกวนต่อการบำเพ็ญสมาธิแม้ว่าจะไม่ถึงกับทำลายสัตว์เหล่านี้ย่อมมีมากจนกระทั่งไม่อาจจะ

เป็นอย่างไกรก็ตาม พระพุทธองค์ซึ่งได้ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ย่อมไม่อาจจะถูกรบกวนได้ไม่ว่าจากใครหรืออะไรทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้พระยานาคราชซึ่งทราบถึงพายุนี้รวมทั้งใครที่จำเป็นพิญบุคคลด้วย จึงตกลงใจที่จะปกป้องการสมาธิของพระพุทธองค์ด้วยขนดนาค ๗ ชั้นของตนและแผ่พังพานออกปกป้องพระพุทธองค์ (รูปที่ ๑)

ในเวลาปลายสัปดาห์เมื่อเหตุการณ์ทุกอย่างสงบเรียบร้อยลงและได้กลับกลายเป็นอย่างเดิมแล้ว พระยานาคมุจลินท์ก็กลับกลายรูปร่างเป็นมนุษย์และได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์คัมภีร์บางเล่มจึงกล่าวว่า พระยานาคมุจลินท์เป็นสัตว์ตนแรกที่ได้รับฟังพระธรรมเทศนาจากพระองค์ แต่คัมภีร์บางคัมภีร์ก็กล่าวว่าการที่พระยานาคราชเข้ามาเกี่ยวข้องก็เพราะเหตุว่ามีอายุยืนนานมาก ซึ่งเป็นประเพณีของพระยานาคราชผู้ยิ่งใหญ่ ทั้งนี้เนื่องจากว่าเมื่อกำลังทรงบำเพ็ญสมาธินั้น พระพุทธองค์ได้ทรงเปล่งประกายมณฑลออกมารอบพระวรกายประกายมณฑลนี้ได้แผ่ออกไปทั่วทุกหนแห่งทำให้พระยานาคมุจลินท์ที่ตื่นขึ้นและระลึกได้ว่าเหตุการณ์เช่นนี้ได้เกิดขึ้นมาแล้วถึง ๓ ครั้งในอดีตกาล และแต่ละครั้งพระยานาคก็ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับพระอดีตพุทธเจ้า ๓ พระองค์ก่อนพระสมณโคดมคือพระกกุสันธะ พระโกณฑกม และพระกัสสป ซึ่งทรงเป็นพระอดีตพุทธเจ้าองค์ที่ ๒๒, ๒๓ และ ๒๔ ตามลำดับ

เราอาจคิดถึงเรื่องราวเช่นนี้ได้อย่างไร นายอัลเฟรด ฟูเชอร์ (Alfredoucher) ได้กล่าวว่า "นิยายเช่นนี้รวมทั้งประติมากรรมที่ศิลปินได้ประดิษฐ์ขึ้นไม่น่าจะทำให้เราแปลกประหลาดใจ เพราะเป็นแบบอินเดียอย่างแท้จริง" แม้ว่าคำกล่าวนี้อาจเป็นความจริง แต่ในขณะเดียวกันก็น่าสนใจด้วยว่าเป็นประเทศอินเดียและโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่อยู่ในเขตร้อนที่อาจทำให้เกิดเหตุการณ์

เช่นนี้ขึ้นและให้ข้อมูลแก่ประติมากรรมดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางท่านก็ก้าวไกลไปกว่านายฟูเชอร์ และกล่าวว่าคือประติมากรรมพระพุทธรูปนาคปรกที่ได้ก่อให้เกิดเรื่องราวในพุทธประวัติซึ่งที่กล่าวมาแล้วข้างต้นขึ้น โดยกล่าวว่ารูปพระยานาคราชซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในศิลปะอินเดียแบบมถุราในราวพุทธศตวรรษที่ ๖-๗ อาจก่อให้เกิดความคิดเช่นนี้ขึ้น และเนื่องจากพังพานหลายเศียรของพระยานาคจึงทำให้มีประติมากรรมพระพุทธรูปนาคปรกโดยพระยานาคมุจลินท์ขึ้นและหลังจากนั้นจึงมีการแต่งเรื่องราวในพุทธประวัติต่อมา

อย่างไรก็ดี ในทฤษฎีเช่นนี้รวมทั้งรูปของพระยานาคราชเองก็ไม่อาจเก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ ๗-๘ ได้ เรื่องราวในพุทธประวัติก็ไม่อาจเกิดขึ้นตั้งแต่ระยะนั้นเพราะเหตุว่าเป็นระยะเวลาที่ช้าเกินไปสำหรับเรื่องราวในพุทธศาสนา

การวิจารณ์ความเห็นเหล่านี้ อาจจะทำให้ขึ้นได้ แม้ว่านายอัลเฟรด ฟูเชอร์ จะได้มองปัญหาอย่างแท้จริง แต่ก็มีได้กล่าวถึงความคิดเห็นของท่านอย่างชัดเจน สำหรับทฤษฎีที่สองเกี่ยวกับประติมากรรมนั้น ศาสตราจารย์วอลสเฮลีย์จะได้ใช้ประติมากรรมเป็นเครื่องพิสูจน์เองว่าไม่จริง

เราอาจจะนึกถึงท่าทางของพระยานาคราชว่าเป็นอย่างไร ทั้งนี้หมายความว่าต้องนึกถึงขนาดและการมีชีวิตอยู่ตามปกติของงู สถานที่ที่พระยานาคราชอาศัยอยู่นั้นตรงกับที่เราทราบเกี่ยวกับชีวิตของนาคหรืองู นาคหรืองูจำต้องขึ้นมาอยู่ "เหนือน้ำ" ในขณะที่มีน้ำท่วมอย่างฉับพลันก็เป็นสิ่งธรรมดาอีก และเหตุการณ์พิเศษที่ทำให้สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายจำต้องมาอยู่รวมกันนั้นก็เป็นสิ่งธรรมดาที่สุดสำหรับดินแดนที่อยู่ในเขตลมมรสุม

แต่ก็ยังมึสิ่งอื่นอีกที่อาจนำมาพิจารณาพร้อมด้วยได้คือการบำเพ็ญสมาธิ

รูปที่ ๒

อาสน์เปล้ามีพระยานาคมุจลินท์แผ่พังพาน
อยู่เบื้องบน และมีจารึกว่าพระยานาคมุจลินท์
ศิลา ศิลปะอินเดียสมัยโบราณจากการหลุด
พิพธภัณฑ์สถานแห่งชาติกรุงนิวเดลี
ประเทศอินเดีย

ราวพุทธศตวรรษที่ ๔

*Naga Mucalinda, from Barhut,
1 st. century B.C.,
now in the National Museum, New Delhi.*

การบำเพ็ญสมาธิโดยไม่มีกรเคลื่อน
ไหวแต่อย่างใดเลยนี้ย่อมทำให้เกิดความ
เชื่อถือคุ้นเคยแก่สัตว์ทั้งหลาย (นักตกปลา
ย่อมเป็นพยานในข้อนี้ได้) การบำเพ็ญ
สมาธินี้อาจก่อให้เกิดสถานการณ์พิเศษได้
เช่นการทำให้อุณหภูมิต่ำลงและทำให้สัตว์
ส่วนใหญ่อาจรู้สึกได้และโดยเฉพาะอย่าง
ยิ่งแก่สัตว์เลื้อยคลานเช่น งู ในที่สุดเรา
ก็ไม่สมควรที่จะลืมนึกถึงอำนาจของ
ความมีเมตตาหรือไมตรีด้วย ทั้งหมดนี้
เป็นที่รู้จักกันอย่างดีและปฏิบัติกันอยู่
ในทวีปเอเชียภาคใต้ รวมทั้งภาคตะวันออก
เฉียงใต้ งามบางตัวยอมพยายามหา
เพื่อนที่เป็นมนุษย์ด้วยความเห็นอกเห็นใจ
หรือด้วยความตึงตูดซึ่งยากที่จะอธิบาย
ได้ นอกจากนี้เรายังไม่ควรลืมนึกถึง
งูหล่อมในทวีปอเมริกาใต้ซึ่งปฏิบัติหน้าที่
แทนแมว ความคุ้นเคยเช่นนี้ย่อมเป็นที่
รู้จักกันเช่นเดียวกันในประเทศอินเดียและ
ซาดกหลายเรื่องก็ได้กล่าวถึงนิยายเช่นนี้
โดยเฉพาะ ในซาดกเรื่องที่ ๒๕๓ คือ
มนิกันถซาดก ซึ่งฤษีหนุ่มได้ค้นพบ
ว่าความรักที่งูมีต่อเขานั้นเป็นสิ่งที่ประเสริฐ
ซาดกเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในศิลปะอาณาจักร
(อมราวดี) ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของ
ประเทศอินเดีย ดังนั้น จะเห็นได้ว่านิยาย
เรื่องนี้ได้เกิดขึ้นและมีเรื่องราวที่เติม
ไปด้วยความมหัศจรรย์เนื่องจากความเป็น
จริงทั้งสิ้น

สำหรับทางด้านการศึกษาประติมากรรม ศาสตราจารย์บวสเชอเลียก็มีความสำคัญที่ไม่อาจโต้แย้งได้ว่าเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติที่เก่ากว่าอิทธิพลทั้งหมดเมื่อมีการประดิษฐ์พระพุทธรูปขึ้นเป็นรูปมนุษย์แล้ว และโดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปพระยานาคราช เราอาจกล่าวได้ว่าเรื่องราวในพุทธประวัติได้มีขึ้นแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๔ เป็นอย่างต่ำที่สุด คือราว ๔๐๐ หรือ ๕๐๐ ปีก่อนพุทธปีที่เราได้กล่าวถึงมาแล้วข้างต้น ภาพสลักที่เปาณิ (Pauni) หรือที่ภารhut ซึ่งมีจารึกกล่าวถึง "พระยานาคมูจลินท์" ได้มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนที่จะมีพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ ประติมานวิทยาสำหรับพระพุทธรองค์ได้ปรากฏมีดังต่อไปนี้คือ อาสน์เปล่าปกบ้องโดยพระยานาคซึ่งเหนือบาสน์นั้นมียักษ์พันประกอบด้วยนาคหลายเศียร (รูปที่ ๒)

ด้วยเหตุนี้เราจึงอาจกล่าวได้ดังต่อไปนี้คือ ตำราย่อมก่อให้เกิดประติมากรรม ไม่ใช่ประติมากรรมที่ก่อให้เกิดตำรา

ตอนนี้ก็เหลือที่เราจะต้องค้นคว้าต่อไปว่า เหตุใดในสกุลช่างบางสกุล และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในศิลปะขอมสมัยเมืองพระนคร เมื่อมีการสร้างพระพุทธรูป พระพุทธรูปเกือบทั้งหมดตั้งแต่ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ซึ่งเป็นการแสดงถึงการเริ่มต้นเคารพนับถือพุทธศาสนาใหม่ในอาณาจักรขอม พระพุทธรูปจึงมักเป็นพระพุทธรูปนาคปรก

คัมภีร์ในพุทธศาสนาเถรวาทหรือมหายานไม่อาจให้คำตอบที่น่าพึงพอใจได้ คัมภีร์เหล่านี้เพียงแต่ทำให้เราเข้าใจถึงสัญลักษณ์หรือความเคลื่อนไหวในประติมานวิทยาบางประการเช่น ศิลปะอานธระราวพุทธศตวรรษที่ ๘-๙ ซึ่งศาสตราจารย์บวสเชอเลียจะกล่าวถึงต่อไป หรือในศิลปะลังกาและพม่าในสมัยปัจจุบันราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓

ท้ายที่สุดก็คือเรื่องราวในพระไตรปิฎกของจีน เช่นหนังสือที่ตีพิมพ์โดยนายชวานาน (E. Chavannes) เรื่องนิยาย ๕๐๐ เรื่องและนิยายทางด้านศีลธรรมซึ่งศาสตราจารย์บวสเชอเลียเห็นว่าอาจให้คำตอบที่น่าพึงพอใจได้

ในคัมภีร์ซึ่งเป็นแบบมหายานอย่างแท้จริง ได้กล่าวว่าพระยานาคราชสามารถระลึกได้จากประกามณฑลที่เปล่งออกมาจากพระวรกายของพระพุทธรองค์ว่า พระอดีตพุทธเจ้าและพระสมณโคดมทรงบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณอย่างแท้จริงได้ก็ต่อเมื่อภายหลังสัปดาห์ "แห่งอากาศอันเลวร้าย" ซึ่งเป็นข้อพิสูจน์อันสูงสุด

ด้วยเหตุนี้เราจึงอาจทราบถึงความหมายของบรรดาสัปดาห์ต่าง ๆ ที่พระพุทธรองค์ได้ทรงบำเพ็ญสมาธิภายหลังการบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ ว่าทั้งหมดนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทรงผ่านจากการตรัสรู้ไปยังการทรงเผยแพร่พระธรรมเทศนา สัปดาห์สุดท้ายนี้เป็นสัปดาห์ที่ยากที่สุดเพราะเหตุว่าเป็นสถานการณ์พิเศษซึ่งจะเป็นข้อพิสูจน์ที่สูงที่สุดและจำเป็น

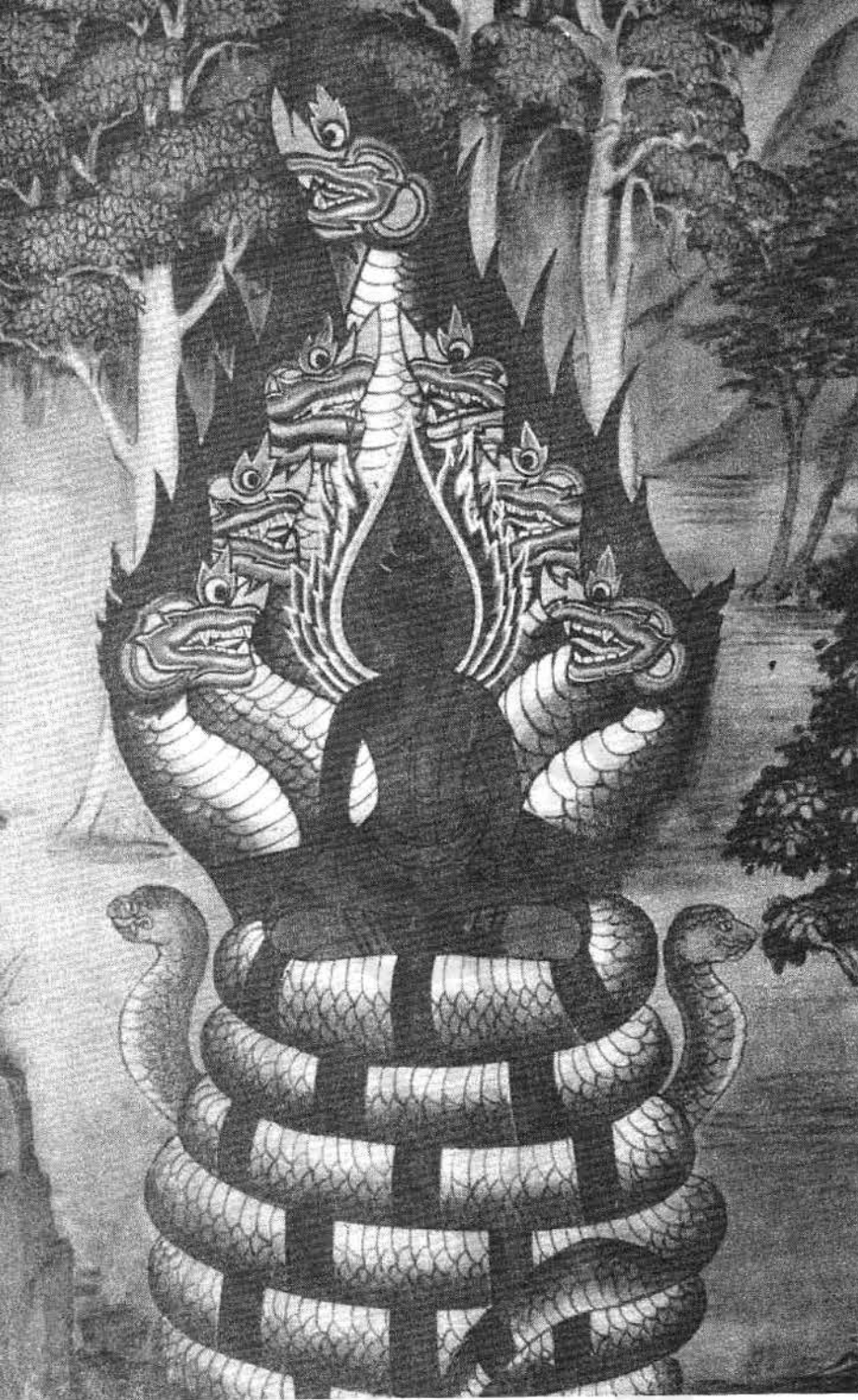
ดังนั้น เนื่องจากเหตุการณ์โดยเฉพาะเช่นนี้ พระพุทธรองค์ซึ่งทรงตรัสรู้อย่างสมบูรณ์แล้วจึงต้องแสดงโดยพระพุทธรูปปางนาคปรก

ด้วยเหตุนี้จึงมีประติมานวิทยาหลายแบบที่อาจแสดงถึงความจริงข้อนี้คือการบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธรองค์

๑. พระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิภายใต้ต้นโพธิ์ เช่นในประติมานวิทยาของลังกาถือว่าเป็นตอนที่ทรงตรัสรู้
๒. พระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยซึ่งเป็นประเพณีของศิลปะอินเดียแบบปาละและสกุลช่างที่เกี่ยวข้อง เป็นระยะเวลาที่ก่อนตรัสรู้ แต่ก็จำเป็นสำหรับการบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ
๓. พระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิ นาคปรกซึ่งเป็นแบบมหายานและแพร่

รูปที่ ๓
พระพุทธรูปปางสมาธิ นาคปรก
มีพียงพานาค ๒ ชั้นซ้อนกันอยู่ข้างบน
ศิลา ศิลปะอินเดีย
แบบอมราวตี
พุทธศตวรรษที่ ๘-๙
บริติชมิวเซียม
กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
*Buddha under Naga,
from Amaravati,
3 rd. - 4 th. century A.D.,
now in the British Museum.
Note the two sets of heads.*

รูปที่ ๕
พระพิมพ์ดินดิบรูปพระพุทธรูปนาคปรก
พบที่จังหวัดกระบี่
ศิลปะศรีวิชัย พุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๐
*Buddha under Naga,
votive tablet from Krabi,
7 th. - 8 th. century A.D.*

ข้อคิดบางประการ เกี่ยวกับ พระพุทธรูปนาคปรก ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มีผู้กล่าวมานานแล้วอย่างถูกต้องเกี่ยวกับความสำคัญของพระพุทธรูปนาคปรกในประติมานวิทยาของขอมและศิลปะลพบุรี ทับหลัง ๒ ชิ้นที่ปราสาทหินพิมายได้ให้ความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้ คงไม่ใช่เป็นการบังเอิญที่ทับหลัง ณ ทางเข้าที่สำคัญที่สุดของปราสาทของค์กลางแสดงว่ามีพระพุทธรูปทรงเครื่องนาคปรกอยู่ตรงกลาง และในขณะเดียวกันทับหลังอีกชิ้นหนึ่งซึ่งน่าจะเสียดายว่าได้ชำรุดสึกหรอไปมากในประตูซุ้มด้านใต้ปีกตะวันตกก็แสดงให้เห็นถึงขบวนแห่งของพระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่องเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ดี ก็ไม่ค่อยได้มีผู้สนใจค้นคว้าเกี่ยวกับพระพุทธรูปนาคปรกในสมัยโบราณในประเทศอินเดีย รวมทั้งค้นคว้าด้วยว่าพระพุทธรูปนาคปรกของขอมนั้นได้แบบอย่างมาจากไหน

รูปที่ ๔ จิตรกรรมฝาผนัง
พระพุทธรูปปางสมาธินาคปรก
มีนาคประกอบหลายตน
ศิลปะรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๕
จากหนังสือสมุดภาพพุทธจริยาประวัติ
ตามภาพบนผนังโบสถ์วิหารในประเทศไทย
รูปที่ ๒๗
สำนักข่าวสารอมริกัน จัดตีพิมพ์
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐
*Buddha under Naga with two sets of Heads,
19 th. century Siam,
from "The Life of the Buddha",
USIS, 1957.*

หลายในประติมานวิทยาของขอม เป็นการทรงบำเพ็ญสมาธิภายหลังการตรัสรู้ และหมายถึงพระสัมมาสัมโพธิญาณอันสมบูรณ์ เป็นการเน้นอนที่ว่าการแสดงถึงพระพุทธรูป ๓ แบบแต่ก็หมายถึงเหตุการณ์เดียวกันคือการบรรลุถึงพระสัมมาสัมโพธิญาณนี้อาจใช้หมายถึงพระอดีตพุทธเจ้า เช่นเดียวกับพระธยานิพุทธเจ้าในพุทธศาสนาเถรวาท โดยมิรูประสมณโคดมเป็นต้นแบบ

รูปที่ ๖

พระพุทธรูปขนาดปรกปางมารวิชัย
สัมฤทธิ์ ศิลปะศรีวิชัย
พบที่วัดเวียง อำเภอไชยา
จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

*Buddha under Naga, Chaiya,
Suratthani Province,
13 th. - 14 th. century A.D.,
now in the National Museum, Bangkok.*

ในประเทศอินเดีย พระพุทธรูป
ขนาดปรกได้กลายเป็นประติมากรรมที่ไม่
นิยมกันไปอย่างรวดเร็ว พระพุทธรูปขนาด
ปรกของอินเดียมีอยู่ในศิลปะแบบอานธระ
คือที่เมืองอมราวตี นคราชนโกณฑะ
 ฯลฯ ทางภาคใต้ของประเทศไทย โดย
เฉพาะอย่างยิ่งที่เมืองอมราวตีได้ให้ความ
สำคัญแก่พระพุทธรูปขนาดปรกอย่างมา
มาย โดยยังคงรักษาประติมากรวิชัยแบบ
โบราณที่ปากฉิมและภากรหุดไว้บ้าง หรือ
มีฉะนั้นก็แสดงแบบคลาสสิกที่น่าสนใจ
แปลกออกไป

พระพุทธรูปขนาดปรกสมัยอมราวตี
องค์หนึ่งที่บริติชมิวเซียม ประเทศ
อังกฤษ น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะเหตุว่า
ด้านหลังของพระพุทธรูปนั้นไม่ได้มีแต่
เฉพาะพิงพานหลายเศียรของพระยานาค
มุจลินท์แต่เพียงตนเดียว แต่มีพิงพาน
หลายเศียร ๒ ชั้นซ้อนกันอยู่ (รูปที่ ๓)
ความแปลกประหลาดเช่นนี้อาจอธิบาย
ได้แต่เพียงอ้างอิงถึงคัมภีร์มหาวัสสุ คือ
เรื่องราวอันยิ่งใหญ่ ภาษาสันสกฤต เป็น
ตำราของนิกายมหาasangมิกะซึ่งกล่าวว่า

“พระยานาควินิปาตได้ร่วมมือกับพระนาคมุจลินท์ในการร่วมกันบำเพ็ญกุศล” เราควรสังเกตด้วยว่าข้อความตอนนี้แตกต่างกับข้อความในคัมภีร์ลิลิตวิสูตร คือ “พัฒนาการของการละเล่น (ซึ่งเป็นการแสดงทางด้านมนุษย์ของพระพุทธเจ้า)” คัมภีร์ดังกล่าวเดิมเป็นของนิทายศรวราสตีวาทิน และในข้อความนั้นก็ปรากฏว่าไม่มีเฉพาะพระยานาคราชตนเดียวที่มาเกี่ยวข้องกับพระยานาคมุจลินท์แต่เป็น “กลุ่มนาค” เราได้พบร่องรอยของการกล่าวเช่นนี้ในคัมภีร์ปฐมสมโพธิและในจิตรกรรมฝาผนังบางภาพในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งได้รับการบันทึกลงมาจกคัมภีร์ปฐมสมโพธินั้น (รูปที่ ๔)

สำหรับต้นแบบของพระพุทธรูปนาคปรกของบอมซึ่งเกิดขึ้นราวตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ คือในรัชกาลของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ ศาสตราจารย์บวสเชอเลีย่เข้าใจว่าคงเป็นประเทศไทยปัจจุบันซึ่งน่าจะเป็นต้นเค้าของพระพุทธรูปนาคปรกของบอม

ศิลาจารึกที่วัดสิทธ (Sithor) ในประเทศกัมพูชากล่าวว่าคุณนางขอมผู้หนึ่งต้องการที่จะรื้อฟื้นพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาสมัยเมืองพระนคร จึงได้ให้ไปค้นหาคัมภีร์ “ในต่างประเทศ”

ต่างประเทศเพียงแห่งเดียวที่มีประเพณีอันยาวนานของพระพุทธรูปนาคปรกก็คือประเทศไทยในปัจจุบันนั่นเอง เป็นเวลา ๕๐ ปีมาแล้วเป็นอย่างน้อยที่ได้ค้นพบพระพุทธรูปนาคปรกเป็นจำนวนมากซึ่งเกี่ยวข้องกับ “ศิลปะแบบทวารวดี” เมื่อไม่นานมานี้ก็ได้ค้นพบพระพุทธรูปดังกล่าวอีกที่อำเภออุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บ้านเมืองฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ แต่จากพระพิมพ์ซึ่งค้นพบที่จังหวัดกระบี่บนฝั่งตะวันตกทางทิศใต้ของประเทศไทย เราก็ได้ค้นพบ

ประเพณีที่เก่าแก่กว่ามาก เป็นพระพุทธรูปนาคปรกที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับศิลปะชานธระทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศอินเดียซึ่งอย่างช้าที่สุดก็มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ (รูปที่ ๕)

ด้วยเหตุนี้การค้นคว้าเกี่ยวกับพระพุทธรูปนาคปรกจึงทำให้ศาสตราจารย์บวสเชอเลีย่มีความคิดที่ว่าในด้านนี้อีกเช่นเดียวกัน ประเทศไทยได้ให้ตัวอย่างพระพุทธรูปนาคปรกที่เก่าที่สุดที่รู้จักกันในภาคพื้นแผ่นดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทั่วไปด้วย

พระพุทธรูปนาคปรกรุ่นเก่าในประเทศไทย เป็นศิลปะซึ่งเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับศิลปะทางภาคใต้ของประเทศอินเดียและกำหนดอายุอย่างช้าที่สุดก็อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ไม่ว่าจะ เป็นพระพุทธรูปหรือเทวรูปในศาสนาพราหมณ์

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมของผู้แปล

ในประเทศไทยยังได้ค้นพบพระพุทธรูปนาคปรกอีกแบบหนึ่งคือพระพุทธรูปนาคปรกปางมารวิชัยไม่ใช่นาคปรกปางมารวิชัยสมัยศรีวิชัย ซึ่งค้นพบที่วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี และปัจจุบันรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (รูปที่ ๖) กับพระพุทธรูปสัมฤทธิ์นาคปรกปางมารวิชัยขนาดเล็กอีก ๒-๓ องค์ในศิลปะแบบลพบุรี เราจะเห็นว่าทั้งหมดนี้ย่อมสร้างขึ้นในพุทธศาสนาเถรวาทหรือศาสนาพุทธ แต่แรกมีนางท่านเชื่อว่าช่างสร้างผิด

จนกล่าวว่าพระพุทธรูปสัมฤทธิ์นาคปรกปางมารวิชัยสมัยศรีวิชัยนั้น องค์พระพุทธรูปอาจหล่อขึ้นหลังลำตัวนาค เพราะพระพุทธรูปดังกล่าวอาจถอดออกมาได้เป็น ๓ ส่วน คือพังพานเศียรนาค องค์พระพุทธรูป และชนดนาคปางที่แสดงจึงแปลกไปหรือผิดจากเรื่องราวในคัมภีร์ปฐมสมโพธิซึ่งควรจะเป็นปางสมาธิ

อย่างไรก็ดี เมื่อได้อ่านบทความเรื่องนี้ของศาสตราจารย์บวสเชอเลีย่แล้ว จะเห็นได้ว่าในพุทธศาสนาเถรวาทเช่นในพระไตรปิฎกของจีนนั้น เขาถือว่าพระพุทธรูปองค์จะทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณอย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้ทรงผ่านสัปดาห์สุดท้ายเมื่อพระยานาคมุจลินท์หรือรวมทั้งพระยานาคอื่น ๆ ได้ขึ้นมาปกป้องพระองค์จากพายุฝนแล้ว ด้วยเหตุนี้ปางของพระพุทธรูปจึงอาจเป็นปางสมาธิหรือปางมารวิชัยก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นปางสมาธิแต่เพียงอย่างเดียวเสมอไป ศิลปะศรีวิชัยและศิลปะลพบุรีส่วนใหญ่สร้างขึ้นในพุทธศาสนาเถรวาทด้วยเหตุนี้ช่างจึงไม่ได้สร้างผิด แต่สร้างขึ้นตามความนิยมในสมัยนั้นซึ่งอาจเป็นปางสมาธิหรือปางมารวิชัยก็ได้ สำหรับพระพุทธรูปนาคปรกปางมารวิชัยสัมฤทธิ์ในศิลปะลพบุรีนั้น องค์พระก็หล่อติดเป็นชิ้นเดียวกับตัวนาคไม่อาจถอดออกได้

มีอีกเรื่องหนึ่งที่ศาสตราจารย์บวสเชอเลีย่ได้กล่าวอ้างถึงก็คือ ในประเทศกัมพูชานั้นเขาถือว่าปฐมกษัตริย์ของเขาเกิดขึ้นจากพราหมณ์อินเดียมาสมสู่กับนางนาค และพระยานาคผู้เป็นตาที่ขึ้นมาสร้างเมืองให้หลานคือปฐมกษัตริย์ขอมขึ้นปกครอง ด้วยเหตุนี้เขาจึงถือว่าพระยานาคเป็นผู้ปกปักษ์รักษาราชอาณาจักรขอมตลอดจนศาสนสถานขอมด้วย อาจเป็นด้วยเหตุนี้ก็ได้ที่ทำให้พระพุทธรูปนาคปรกจึงเป็นที่นิยมกันอย่างมากมายในศิลปะขอม